

La diversitat en la historiografia catalana del segle XVIII: fonts per al seu estudi

Elisabet Mercadé

Durant el segle XVIII el gust per la Història va ser notable. Diversos fets avalen aquesta afirmació, com es pot comprovar en fixar-nos en diversos aspectes relacionats amb aquesta disciplina. En el mètodes de treball historiogràfic es van realitzar avenços significatius en els camps de la crítica i el treball d'arxiu. D'altra banda, cal destacar l'interès que despertà el seu estudi i el prestigi que assolí. José Antonio Maravall¹ posa de manifest aquesta realitat en enumerar tota una sèrie de autors que, des de diferents camps científics, van escriure sobre la història d'alguna disciplina. També es pot comprovar quan s'analitza el contingut de les biblioteques del moment i s'observa la importància quantitativa que tenien els llibres d'història.²

1. José Antonio MARAVALL, "Mentalidad burguesa e idea de la historia en el siglo XVIII", en *Estudios de la historia del pensamiento español (s. XVIII)*, Madrid, 1991, p. 113. També a *Revista de Occidente*, nº 107. Madrid 1972, p. 250-286.

2. Javier BURGOS RINCÓN, *Imprenta i cultura del llibre en la Barcelona del Setecientos*, Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1993, (microforma) p. 724. MARAVALL, *Mentalidad burguesa*, p. 113-117. Ramon GRAU, "Els intel·lectuals entre la Il·lustració i les tradicions nacionals", a M. DE RIQUER, dir., *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. V, Barcelona, 1995. Un gràfic d'aquest capítol, p. 328, reflecteix la composició de la biblioteca particular més important del país, la del comte Carlet. De 897 llibres, 190 són de ciències, 165 d'història, 152 de llengua i literatura, 132 de religió i la resta de temes diversos.

Aquest interès és el que m'ha portat a escollir l'anàlisi del discurs historiogràfic com a un camí vàlid a seguir per realitzar una aproximació a la mentalitat dels homes que visqueren en aquell temps.

El cens d'autors: criteris per a la seva realització

Aquesta recerca no pretén realitzar una història de la historiografia del segle XVIII a Catalunya sinó tan sols emprar els texts de temàtica històrica com a una font on podem veure reflectida la mentalitat d'uns homes i la seva escala de valors tant polítics com socials. A partir de la seva anàlisi, es realitzarà una aproximació sociològica als seus autors, per esbrinar qui eren i quins eren els seus interessos. Com assenyala C.O. Carbonell "una sociedad no se descubre jamás tan bien como cuando proyecta tras si su propia imagen".³ Pretenem observar sobre quins temes van escriure i quins van deixar en l'oblit, com van veure i van interpretar determinats fets, la seva manera de treballar i presentar el fruit de les seves recerques, quines són les paraules que més empraven. Tots aquests aspectes són camins que ens permeten apropar-nos als seus interessos i a la seva manera de pensar ja que mostren les inquietuds de l'època en què varen ser escrits i poden ser considerats "un testimonio privilegiado de la mentalidad de un hombre, de un grupo humano, de una época y país concreto".⁴ Ja a l'any 1559 Lancelot de la Popeliniere afirmava en el seu llibre *Historia de las historias* que "els coneixement històrics eren relatiu i reflecteixen la cultura en la qual han estat elaborats".⁵

El primer pas per dur a terme aquesta recerca ha estat realitzar una base de dades, on s'ha intentat incloure el màxim de persones que es-

3. Charles-Olivier CARBONELL, *La Historiografía*, Mèxic, 1986. p. 8.

4. Fernando SÁNCHEZ MARCOS, "La historiografía del siglo XVIII como espejo del antiguo régimen y primicias de la historia moderna; consideraciones sobre las 'Memorias históricas' de A. de Capmany y el compendio de 'Historia Univesal' de C. Buffier", a *Coloquio Internacional Carlos III y su siglo* (Madrid, 1988), Actas t. I, Universidad Complutense (Departamento de Historia Moderna), Madrid, 1999, p. 93.

5. Citat a Emilio MITRE FERNÁNDEZ, *Historiografía y mentalidades históricas en la Europa Medieval*, Madrid, 1982, p. 77.

crigueren sobre temes històrics i les seves obres. Era important no confondre les innovacions que representen les obres d'alguns historiadors amb la del conjunt de la producció historiogràfica. Les entrades havien de ser múltiples i havien de respondre a les diverses realitats existents. No es pretenia només recollir els autors que ja tenen un reconeixement sinó també tots els altres, la major quantitat possible, malgrat que potser la seva obra no aportí res de nou i els seus mètodes siguin poc científics. El cens havia de respondre tan bé com fos possible a la pluralitat de realitats existents i, en el camp de la historiografia del segle XVIII, la diversitat és una realitat. Mentre uns autors avancen cap a una nova concepció de la història i a uns nous mètodes de treball, altres resten arrelats en antigues concepcions i mètodes de treball poc crítics. L'anàlisi del discurs historiogràfic pot contribuir a mostrar els processos de canvi i continuïtat en el segle XVIII català.

S'han pres com a model d'investigació els mètodes aplicats per C.H. Carbonell⁶ en el seu estudi de la revista *Les Annales*. A Espanya, diversos autors han seguit aquest mètode de treball per analitzar el discurs historiogràfic.⁷ Sánchez Prieto l'ha aplicat en el seu estudi sobre la historiografia al País Basc durant els anys centrals del segle XIX, Fernando Sánchez Marcos⁸ l'ha utilitzat en diversos estudis sobre la historiografia espanyola del segle XVII, Miquel Pérez Latre i David Asensio Vilaró⁹ per estudiar els texts històrics presentats a la *Real Acadèmia de les Bones Lletres* entre 1752 i 1799. Són uns estudis que pretenen aplicar mè-

6. Charles-Olivier CARBONELL, *Histoire et Historiens: une mutation idéologique des historiens français 1865-1885*, Tolosa, 1976.; i "L'analyse de contenu d'une revue historique: l'analyse quantitative", a la revista *Storia della Storiografia*, Milà, 1983, p. 96-114.

7. Juan M. SÁNCHEZ PRIETO, *El imaginario vasco. Representaciones de una conciencia histórica, nacional y política en el escenario europeo, 1833-1876*, Revista Internacional de los Estudios Vascos, 39, 1993.

8. Fernando SÁNCHEZ MARCOS et Montserrat RULL, "La producción historiográfica de los eclesiásticos catalanes en el siglo XVII: algunas aportaciones", a *III Reunión científica. Asociación Española de Historia Moderna*, Las Palmas de Gran Canaria, 1994; i Fernando SÁNCHEZ MARCOS, *La historiografía española del Barroco (1580-1684)*, Barcelona, 2003. Obra inédita.

9. Miguel PÉREZ LATRE et David ASENSIO VILARÓ, "Cultura Histórica en Cataluña: El caso de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, entre 1752 y 1799", a *Pedralbes* 8(2), *Actes Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya. Catalunya a l'època de Carles III*, p. 227-343.

todes quantitatives per realitzar una aproximació sociològica i cultural a la historiografia que analitzen.

En el nostre cas, a partir de mètodes quantitatives es pretén delimitar i caracteritzar les dimensions més significatives del corpus global d'historiadors catalans del segle XVIII. En aquest tipus de recerca, una primera dificultat és fixar quins són els criteris d'inclusió dins del corpus d'autors i d'obres, així com quins aspectes es volen comptabilitzar. S'han de definir els camps en funció dels objectius que es volen estudiar i, en el present cas, han estat els següents:

Primer de tot, establir qui podem considerar historiador. En aquest cas, s'ha acceptat el concepte en un sentit ampli i s'han tingut en compte tots els autors que havien escrit sobre el temps o persones del passat, ni que aquest fos bastant immediat.

Segon punt. S'ha de definir molt bé quins criteris s'utilitzen per considerar un autor català o no. Davant d'aquesta qüestió se'ns plantegen dues preguntes. Per un costat, si s'ha de tenir en compte el lloc de naixement o si s'ha de donar més importància a la vinculació de l'autor amb el territori. L'altra pregunta fa referència a què entenem per Catalunya. Considerem Catalunya la globalitat dels Països Catalans?, s'ha de tenir en compte o no la Catalunya Nord? En el nostre cas, el criteri que s'han pres és el de naixement i només tenir en compte l'espai que ocupava Catalunya després de la guerra de Successió.

Tercer punt. Fixar els àmbits cronològics (principalment les dates d'escriptura de les obres), punt essencial per analitzar l'evolució del discurs historiogràfic al llarg del segle. Es vol esbrinar si arribaren o no les idees il·lustrades i preliberals i, si així va ser, quin impacte van tenir dins la societat catalana. En la present recerca, s'ha emprat un criteri ampli en englobar dins del segle XVIII el període comprès entre els anys 1700-1808.

Quart punt. Analitzar quin era el nivell sociocultural dels autors. No només quantificar a quin estament concret pertanyien sinó també el grau de formació acadèmica i els càrrecs o l'activitat professional que exercien. En un principi, sembla que existeix una relació bastant clara entre els temes sobre els quals escrigueren i la seva condició social, però aquesta relació s'ha de matisar ja que es poden observar interessos heterogenis dins un mateix estament. Un exemple d'aquest fet el trobem

en el clergat, que es comporta com un grup social molt heterogeni i una "autèntica classe oberta".¹⁰

Cinquè punt. També s'ha tingut en compte la difusió de les obres.¹¹ Una primera realitat que trobem és que només una part dels escrits que es redactaren al llarg del segle XVIII es van publicar. Molts quedaren manuscrits. És important diferenciar aquest aspecte, especialment, si el que volem és estudiar les mentalitats. L'obra publicada pot tenir un impacte com a modeladora de les maneres de pensar que no té la que resta inèdita. El llibre és una peça clau en la formació de la població i incideix directament en la configuració de l'univers mental dels lectors. A més, és una mostra del que interessa a la societat o de la influència que pot tenir un autor determinat en ella.

Fonts bibliogràfiques

Per efectuar la base de dades s'han utilitzat diversos mitjans. En primer lloc, la consulta de bibliografia especialitzada sobre el tema. En aquest punt s'ha pogut observar l'existència d'un buit en els estudis globals sobre la societat,¹² la cultura¹³ i especialment la historiografia del segle XVIII a Catalunya. Diversos autors s'han lamentat en els seus escrits de

10. Roberto FERNÁNDEZ DÍAZ, "La clerecía catalana en el setecientos", a *Església i societat a la Catalunya del S.XVIII*. II Jornades d'estudis d'Història (29 i 30 de setembre i 1 d'octubre de 1989. Cervera), 1990, p. 112.

11. FERNÁNDEZ DÍAZ, "La clerecía", p. 107: "la historia de las ideas no es solo la de su formulación sino también la de su difusión y su influencia".

12. IBIDEM, p. 25: "La historia social del Setecientos está en mantillas". A les mateixes jornades Joaquín Prats Cuevas també es lamenta de la manca d'estudis que facin referència a la història de les idees en relació amb l'Església i l'educació. Joaquín PRATS CUEVAS, "Iglesia, enseñanza y pensamiento en la Cataluña del Setecientos: propuestas y reflexiones", *Església i societat a la Catalunya del S.XVIII*. II Jornades d'estudis s'Història (29 i 30 de setembre i 1 d'octubre de 1989. Cervera), 1990, p. 145.

13. Carlos MARTÍNEZ SHAW, "La Cataluña del s. XVIII bajo el signo de la expansión", a *España en el s. XVIII. Homenaje a P. Vilar*, Barcelona, 1985. Comenta el desenvolupament cultural de Catalunya al llarg del segle XVIII i al menyspreu en que la historiografia romànica i nacional ha considerat aquest període, p. 115-116.

la manca d'estudis sobre historiografia catalana¹⁴ en general, i concretament sobre la del segle XVIII. Aquest fet es fa evident quan revisem la bibliografia existent. Pocs són els llibres que tracten sobre aquest tema i molts dels que ho fan només dediquen algunes pàgines o cap al XVIII.

En els darrers anys diverses activitats han pal·liat, en part, aquesta mancança. A continuació es citaran algunes d'aquestes. L'any 2002, es varen celebrar unes jornades científiques a l'Institut d'Estudis Catalans, fruit de les quals es publicà el llibre *Historia de la historiografia catalana*,¹⁵ que ens dona una visió de les diverses etapes per les quals ha passat la historiografia catalana. L'interessant article que fa referència al segle XVIII ha estat escrit per Xavier Antón Pelayo¹⁶ i ens mostra un panorama ampli sobre els historiadors catalans, la seva visió de la Història i els seus mètodes de treball. Com ell mateix assenyala, no s'ha limitat als historiadors més coneguts sinó que també hi recull totes aquelles persones aficionades a la Història com poden ser antiquaris, arxivers i polemistes i avalua la seva obra. Ens descriu els principals centres de producció historiogràfica del moment i les possibles relacions existents entre ells. Recull autors tant de Catalunya com de València i de les Illes Balears, malgrat hagin viscut part de la seva vida fora d'aquests territoris. Per aquest motiu, la lectura d'aquest article pot representar una bona introducció quan es vol portar a terme una recerca global sobre la historiografia del segle XVIII als Països Catalans.

També ha estat molt rellevant la publicació del *Diccionari d'historiografia catalana*.¹⁷ Simon i Tarrés, director de l'obra, en les pàgines de pre-

14. Javier ANTON PELAYO, "La historiografia catalana del siglo XVIII. Luces y sombras de un proyecto ilustrado y nacional", a *Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna* nº 18, Alicante, 2000, p. 289-290. Antoni SIMON I TARRÉS, "Per una història de la historiografia catalana. Una aproximació bibliogràfica", dins de *La historiografia catalana. Balanç i perspectives*, Girona, 1990, p. 107. També a la "Presentació" del *Diccionari de la historiografia catalana*, A. Simon i Tarrés dir., Barcelona, 2003.

15. SIMON, dir., *Diccionari de la historiografia catalana*.

16. Javier ANTON PELAYO, "La Historiografia del segle de les Il·lums (de Maians a Companys)", *Història de la Historiografia catalana*", p. 93-116, Barcelona, 2003 (Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans). Altres articles: "La Historiografia catalana del siglo XVIII"; i l'entrada "historiografia de la Il·lustració" a SIMON dir., *Diccionari*, p. 648-653.

17. SIMON, dir., *Diccionari*.

sentació del llibre, exposa quins eren els objectius que es volien assolir amb la redacció del *Diccionari*. Resultava fonamental omplir el buit existent dins del panorama historiogràfic actual, oferint una “obra que reflecteixi, valori i contextualitzi tot allò relacionat amb el desenvolupament de la ciència històrica a casa nostra”.¹⁸ No només presenta entrades sobre historiadors en concret, sinó també sobre tendències historiogràfiques, institucions culturals, revistes i publicacions i dels principals centres de documentació-arxiu-biblioteques. A més dels historiadors i cronistes pròpiament dits, hi inclou totes les persones que per la seva activitat han contribuït d'alguna manera a l'avenç de la ciència històrica. Però només hi consten els autors dels quals majoritàriament les seves obres tracten de temes relacionats amb la història de Catalunya. El marc geogràfic que abasta és el dels Països Catalans. Aquesta obra ha estat una peça clau en el procés d'elaboració del cens d'historiadors que he mencionat abans.

Com ja s'ha comentat, no existeixen gaires estudis que tractin de la situació cultural de Catalunya al segle XVIII i menys, els específics, sobre la seva historiografia. Alguns llibres que presenten una panoràmica general de la historiografia o del món cultural espanyol mencionen els autors o les institucions més emblemàtics de Catalunya. Entre ells, podem citar l'obra ja clàssica de B. Sánchez Alonso¹⁹ i les més recents de J.A. Maravall,²⁰ d'A. Mestre Sanchis²¹ i F. Sánchez Marcos.²²

Darrerament, a les obres d'història general de Catalunya, acostuma a haver-hi un o més capítols dedicats a presentar el panorama cultural del moment i dins d'aquest s'hi inclouen institucions i alguns autors relacionats amb els estudis històrics. Així es pot veure en el escrits de Josep

18. *Ibidem*, p. 17 (Presentació).

19. Benito SÁNCHEZ ALONSO, *Historia de la historiografía española*, Madrid, 1941.

20. MARAVALL, “Mentalidad burguesa”.

21. Antonio MESTRE SANCHIS (entre altres moltes obres), “La Historiografía española del siglo XVIII” en R. Menéndez Pidal dir., *Historia de España*, tomo XXI, vol. 1, Espasa Calpe, Madrid, 1987, p. 21-60; “Conciencia histórica e historiografía”, en R. Menéndez Pidal dir., *Historia de España*, tomo. XXXI, p. 294-344; *Historia, fueros y actitudes políticas. Mayans y la historiografía del XVIII*, València, 1970.

22. Fernando SÁNCHEZ MARCOS, “La historiografía sobre la Edad Moderna”, en J. Andrés Gallego coord., *Historia de la historiografía española*, Madrid, 2003.

Fontana²³ i Ramon Grau,²⁴ en la “*Història de Catalunya*” dirigida per P. Vilar i en la “*Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*” dirigida per P. Gabriel, respectivament.

Les monografies que presenten un panorama general sobre la historiografia catalana del segle XVIII són escasses i algunes d’elles només paren l’atenció en uns pocs autors. Entre elles hi podem citar el llibre d’Antoni de Bofarull²⁵ el qual presenta una visió general sobre el tema i incideix especialment en l’obra de Narcís Feliu de la Penya i Antoni de Capmany. Antonio Elías de Molins²⁶ en el seu discurs d’entrada a la Reial Acadèmia de Bones Lletres dóna una visió molt completa dels estudis històrics que es realitzaren al llarg del segle XVIII i posa de relleu que enmig d’un marc desolador van aparèixer diversos grups que van revitalitzar i renovar els estudis històrics. Ramon Grau²⁷ descriu els avenços, no sempre fàcils ni continus, dels estudis historiogràfics en aquella època, fent referències als corrents culturals imperants a Europa.

Els estudis monogràfics sobre temes concrets, ja siguin autors o institucions, són més abundants i és impossible anomenar-los dins del marc d’aquesta comunicació. La Reial Acadèmia de les Bones Lletres,²⁸ com

23. Josep FONTANA, “La fi de l’Antic Règim i la industrialització”, a P. Vilar dir., *Història de Catalunya*, Barcelona, 1988, vol. 5. També a “Ciència històrica i consciència nacional catalana” a *L’Avenç* n° 100, Barcelona, 1987, p. 70-76.

24. Ramón GRAU, “Els intel·lectuals, entre la Il·lustració i les tradicions nacionals”, a B. de Riquer dir., *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, Barcelona, 1995, vol. V, p. 326-343.

25. Antonio de BOFARULL Y BROCA, *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, Barcelona, 1906.

26. Antonio ELÍAS DE MOLINS, “Los estudios históricos y arqueológicos en Cataluña en el siglo XVIII”, Discurs llegit a La Reial Acadèmia de les Bones Lletres, Barcelona, 1903.

27. Ramon GRAU, “Les batalles de la historiografia crítica”, a P. Gabriel dir., *Història de la cultura catalana*, Barcelona, 1996, vol. 3, p. 163-188.

28. Entre altres, Ramón de ABADAL Y DE VINYALS, “Doscientos años de historia de Cataluña en la Real Academia de Buenas Letras”, *Bolletí de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 25 (1953); Martí de Riquer, *Historia y labor de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona desde su fundación en el siglo XVIII*, Barcelona, 1955; Miguel PÉREZ LATRE et David ASENSIO VILARÓ, “Cultura Històrica en Cataluña: El caso de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, entre 1752 y 1799”, a *Pedralbes: Actes del Segon Congrés d’Història Moderna de Catalunya. Catalunya a l’època de Carles III*, 8 (2), p. 227-343; La recent obra de Mireia CAMPBADAL, *La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en el segle XVIII. L’interès per la història, la llengua i la literatura catalanes*, Barcelona, 2006.

a principal centre promotor d'estudis històrics, ha estat estudiada des de diversos vessants. Caresmar²⁹ i tot el nucli que es va formar al seu voltant, al monestir de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanès, també ha merescut l'atenció de diversos historiadors. Per últim, cal anomenar la universitat de Cervera i especialment Josep Finestres.³⁰ Dins del col·lectiu dels autors, alguns d'ells han estat força estudiats. Cal anomenar especialment Antoni de Capmany. Darrerament els estudis sobre la seva obra s'han multiplicat. Altres autors, ja sigui per les seves aportacions al progrés de la ciència històrica o pel prestigi que assoliren en el seu temps, també han estat investigats. Entre ells hi destaquen: Jaume Finestres, Joan Francesc Masdéu, Francesc de Mora i Catà, marquès de Lló, Pere Serra i Postius .

Per confeccionar la base de dades s'han buidat una sèrie de diccionaris que ens ofereixen informació diferent i complementària sobre els autors i els corrents historiogràfics. El primer i fonamental ha estat el *Diccionari d'historiografia catalana*, ja mencionat anteriorment. Pel que fa al segle XVIII, s'hi recull un nombre significatiu d'autors. Dins del corpus global hi tenen presència no només historiadors de més o menys solvència, sinó també autors de diaris personals³¹ i d'informes sobre diversos aspectes geoeconòmics del moment.³² Els redactors dels articles, J. Antón Pelayo,³³

29. Eduardo CORREDERA, *La Escuela Histórica Avellanense*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida 1971 (també a *Analecta Sacra Tarraconensis*, XXXIV, 1961 p. 361-386 y XXX, 1962, p. 183-257). Joan MERCADER, *Historiadors i erudits a Catalunya i a València en el segle XVIII. Caresmar i l'escola de les Avellanès. Mayans, el solitari d'Oliva*, Rafael Dalmau Editor, Episodis de la Historia, 85, Barcelona, 1966.

30. Ignacio CASANOVAS, *La cultura catalana en el siglo XVIII. Finestres y la Universidad de Cervera*, Barcelona, 1953.

31. Aquestes no són obres d'historiografia pròpiament dites, però en canvi representen per a nosaltres una font d'informació de gran valor. Una obra emblemàtica és el dietari, *Calaix de sastre*, escrit per Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà, entre els anys 1769-1816. Altres, han estat transcrits per Antoni SIMON I TARRÉS, *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva*, Barcelona, 1993.

32. Es pot posar com exemple a Josep Aparici i Fisas.

33. Diverses entrades a càrrec de Javier ANTON PELAYO: "Aimeric, Mateu", p. 47-48; "Armengol, Antoni d'", p. 98; "Campcerver, Ignasi", p. 280-281; "Capmany de Montpalau, Antoni", p. 286-290; "Corriols, Eudald", p. 375; "Costa, Pere", p. 379; "Fluvià, Francesc-Xavier", p. 480; "Garma, Francesc-Xavier", pp. 515-516; "Gustà, Salvador", p. 554-555; "Masdéu, Joan Francesc de", p. 787-789; "Mora i Cata, Francesc de", p. 828-830; "Nuix, Joan de", p. 865; "Sans i de Barutell, Joan de", p. 1066-1067, "Valls, Cir", p. 1167-1168;

M. Jiménez Sureda,³⁴ A. Simon Tarres³⁵ i X. Baró Queralt,³⁶ entre altres,³⁷ són historiadors especialistes del temps o de l'obra que ressenyen. La majoria dels articles recullen informació biogràfica de l'autor i, sobre tot, presenten les principals característiques de la seva obra i les seves aportacions a l'evolució de la ciència historiogràfica. Quan existeixen, es fan constatar les referències bibliogràfiques sobre l'autor.

Una altra obra, font important d'informació, és les *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes...* de Torres i Amat,³⁸ publicades a l'any 1836. En aquest diccionari, la nòmina d'autors és molt més àmplia que en l'anterior ja que hi inclou un nombre impor-

"Verde i Camps, Agustí", p. 1173. SIMON dir., *Diccionari*. També ANTON PELAYO, "Historiografía de la Il·lustració", p. 648-653.

34. Diverses entrades a càrrec de Montserrat JIMÉNEZ SUREDA: "Aixelà i Gassol, Jaume", pp. 49-50; "Amat i de Cortada, Rafel d'", p. 69-72; "Amat de Palou, Fèlix", p. 72-74; "Bastero, Antoni de", p. 193-194; "Cerdà i Llampillas, Francesc-Xavier", p. 338; "Dorca, Francesc-Xavier, p. 424; "Gallissà, Llucià", pp. 506-507; "Pontic, Sulpici", p. 940, "Romà, Francesc", p. 1025-1026; "Taverner i d'Ardena, Oleguer de", p. 1122-1123. SIMON dir., *Diccionari*.

35. Diverses entrades a càrrec d'Antoni SIMON i TARRÉS: "Bellolell de la Torre", p. 231; "Coll, Pere Màrtir", pp. 352-353; "Fàbrega, Joan", p. 464; "Feliu de la Penya, Narcís", p. 466-467; "Marca, Francesc", p. 765; "Mas i Soldevila, Manuel", p. 786; "Ribas, Benet", p. 1002. SIMON dir., *Diccionari*.

36. Diverses entrades a càrrec de Xavier BARÓ QUERALT: "Caresmar, Jaume", p. 297-298; "Finestres, Daniel", p. 475-476; "Finestres, Jaume", p. 476; "Martí, Josep", p. 773-774; "Pocorull, Josep", p. 930 i "Sayol, Baltasar", p. 1073. SIMON dir., *Diccionari*.

37. Diverses entrades a càrrec d'altres autors: Joaquim Albareda i Salvadó: "Castellví, Francesc de", p. 312-313; Pere ANGUERA i NOLLA: "Vilà i Torroja, Celdoni", p. 1189-1190; Joan BADA ELIAS: "Torres, Fèlix i Ignasi", p. 1138-1139; M. CERDÀ PÉREZ: "Mateu, Jaume", p. 793; Antonio ESPINO LÓPEZ: "Serra i Postius, Pere", p. 1083-1084; Josep David GARRIDO i VALLS: "Gelat, Francesc", pp. 521-522; Oriol JUNQUERES i VIES: "Salat, Josep", p. 1051; Martí MARÍN i CORBERA, "Bosch, Antoni", p. 246-247; Pere MOLAS i RIBALTA: "Aparici, Josep", p. 89; "Taverner i d'Ardena, Josep", p. 1122 i "Vega i de Sentmenat, Josep", p. 1171-1172.

38. Fèlix TORRES i AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura catalana*, Barcelona, 1836. Reeditat en edició facsímil a Barcelona, 1973. Per la nostra recerca s'ha utilitzat la versió digitalitzada que es pot consultar "on-line" de la Biblioteca Virtual Cervates. Suplement: Joan COROMINAS, *Suplemento a las memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes publicadas por el Excmo. e Ilmo. Sr. D. Félix Torres Amat*, Burgos, 1849. Reeditat en edició facsímil a Barcelona, 1973.

tant d'eclesiàstics que escrigueren sobre la vida d'altres religiosos o sobre institucions religioses. Per al període anterior a 1714 hi inclou els autors de la Catalunya Nord, no així per als anys posteriors. Fèlix Torres i Amat, en el pròleg de l'obra, remarca la necessitat que en aquest tipus d'obra no només es presentin els autors i la seva obra sinó que també existeixi un judici crític dels mateixos.³⁹ Aquest llibre s'ha convertit en una obra de referència de gran valor. En tots els diccionaris i memòries consultades es cita aquesta obra com una font important d'informació. El seu valor és múltiple. Per un costat, ens mostra la valoració que un prestigiós erudit gairebé contemporani a ells feia de la seva obra i d'aquesta manera ens permet conèixer la seva escala de valors respecte al treball historiogràfic. A vegades, ens informa tant d'obres com d'autors que ens serien desconeguts sense les seves ressenyes ja que les seves obres es donen per perdudes.

Una altra obra consultada ha sigut el diccionari de ciències socials, *Ictineu*,⁴⁰ que presenta unes característiques diferents a les anteriors. El nombre d'autors recollits és relativament petit ja que, com s'assenyala en el pròleg, l'obra és limitada (352 articles en total) i s'han prioritzat "els autors que hagin exercit una incidència ben evident en l'avenç de les ciències de la societat als Països Catalans".⁴¹ Per a l'època que ens ocupa, els redactors dels articles han estat Manuel Arranz,⁴² Jordi Casassas,⁴³ Ernest Lluch,⁴⁴ Enric Sullà⁴⁵ i molt especialment Ramon Grau i Marina López.⁴⁶

39. TORRES I AMAT, *Memorias*, p. X: "Una Biblioteca ó Diccionario de escritores, si ha de llenar completamente el provechoso objeto á que se debe dirigirse, es necesario que contenga no solo las noticias históricas de los autores y de las obras; sino tambien un exacto e imparcial juicio de estas: en el cual se nos instruya, á lo menos en general, de la materia que continen, y se advierta igualmente lo que tengan de falso o perjudicial, de fabuloso ó inutil. Solamente así, es como tales Diccionarios sirven de guia y de mucha utilidad".

40. Francesc ARTAL, Pere GABRIEL, Enric LLUCH et Francesc ROCA, eds., *Ictineu. Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans. Segles XVIII-XX*, Barcelona, 1993.

41. *Ibidem*, p. 8.

42. *Ibidem*, cf. article sobre "Feliu de la Penya, Narcís".

43. *Ibidem*, cf. article sobre "Aparici, Josep".

44. *Ibidem*, cf. article sobre "Romà i Rosell, Francesc".

45. *Ibidem*, cf. article sobre "Llampillas, Francesc-Xavier".

46. *Ibidem*, cf. article sobre "Capmany, Antoni de"; "Caresmar, Jaume"; "Finestres"; "Martí, Josep"; "Masdeu, Joan Francesc"; "Pi, Francesc"; "Romà, Francesc".

S'ha tingut en compte el pes considerable que tenia tota la comunitat eclesiàstica dins de la vida cultural del Set-cents. El clergat possiblement va ser un dels col·lectius socials més productius en el camp de la cultura.⁴⁷ Per aquest motiu també s'ha consultat i buidat el *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*.⁴⁸ Entre altres informacions, s'hi recull l'obra escrita dels religiosos. L'esquema dels articles és similar al descrit anteriorment en comentar el *Diccionari d'historiografia catalana*. Gairebé en tots ells hi trobem dades biogràfiques dels autors ressenyats, referències a la seva obra (nom, data, reedicions o possibles transcripcions), així com bibliografia sobre l'autor. La informació complementària més interessant⁴⁹ que ens dóna aquest llibre és la dels religiosos catalans que van anar a Amèrica.⁵⁰ Diversos missioners redactaren informes sobre la realitat que hi trobaren i altres escrigueren sobre alguns aspectes de la història dels indígenes.

També ha estat de gran utilitat la obra de Francisco Aguilar Piñal, *Bibliografía de autores españoles del siglo XVIII*.⁵¹ L'autor ha realitzat una recopilació exhaustiva de tots els autors i de les seves obres. Només cita les obres sense emetre'n cap judici crític ni fer-ne cap explicació. D'alguns autors en dóna alguna dada biogràfica. El seu valor rau en el fet que recull tota o gairebé tota l'obra escrita en llengua castellana durant el segle XVIII. Les obres les classifica en manuscrites i impreses i d'aquestes últimes en té en compte totes les possibles reedicions. És de

47. FERNÁNDEZ DÍAZ, "La clerecía catalana", p. 108.

48. Ramon CORTS i BLAY, Joan GALTÉS i PUJOL et Albert MANENT i SEGIMON, *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya* (3 vols.), Barcelona, 1998. Existeixen altres diccionaris, més especialitzats, que ens poden donar informació complementària sobre l'obra dels religiosos: A. COLLELL COSTA, *Escritores dominicos del principado de Cataluña*, Barcelona, 1965; Charles E. O'NEILL, Joaquín DOMÍNGUEZ et alii., *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús. Biográfico-Temático* (4 vols.) Madrid, 2001; Quitín ALDEA VAQUERO, Tomás MARIN MARTÍNEZ et Tomás VIVES GATELL, *Diccionario de Historia Eclesiástica de España* (4 vols.), Madrid, 1972-1975, Suplement, 1987; Luis María BANDRÉS REY dir., *Diccionario Enciclopédico Escolapio*, Salamanca, 1983; R. AUBERT dir., *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastiques*, París, 1977-1995.

49. Aquestes obres no han estat recollides en la majoria de les fonts consultades.

50. S'ha completat la informació amb la consulta d'Albert MANENT dir., *Diccionari dels catalans d'Amèrica* (4 vols.), Barcelona, 1992-1993.

51. Francisco AGUILAR PIÑAL, *Bibliografía de autores españoles del siglo XVIII* (10 vols.), Madrid, 1981.

gran utilitat la informació que ens dona sobre on podem localitzar totes les obres: biblioteques i signatura. Les entrades estan ordenades per ordre alfabètic i pels autors més significatius. També hi inclou un apartat titulat "Estudios" on reuneix referències bibliogràfiques sobre els autors i les seves obres. Amb una estructura similar trobem l'obra de Carmen Simon Palmer⁵² que recull l'obra impresa a Catalunya des de l'any 1481, ordenada per data de publicació.

S'han consultat altres diccionaris no especialitzats en el tema però que també són d'utilitat: diccionari biogràfic d'Albertí,⁵³ Gran Enciclopèdia Catalana en la seva versió "on line",⁵⁴ diccionari d'Història de Catalunya.⁵⁵ En canvi, l'obra de Marià Aguiló no ens ha proporcionat de manera directa gaire informació. La raó és molt simple: és un catàleg d'obres en català i aquesta, al llarg del segle XVIII, pràcticament no s'utilitzava com a llengua escrita.

Per últim, la consulta del *Manual del librero hispano-americano...* d'Antoni Palou,⁵⁶ ens permet esbrinar el possible èxit comercial de les obres. Aquest és un camí de recerca que cal seguir quan el que es pretén és conèixer què agradava i interessava a la gent d'un moment en concret.

Per acabar de definir el corpus d'obres i d'autors que cal considerar s'han consultat els catàlegs de biblioteques, especialment aquelles el fons de les quals acullen importants recursos documentals del període i temàtica que ens ocupa. Cal citar entre elles la Biblioteca de la Universitat de Barcelona. Possiblement és una de les biblioteques del país que té un fons de reserva més ric. Part del seu patrimoni bibliogràfic i documental prové dels rics fons de les biblioteques dels convents desamor-

52. María del Carmen SIMON PALMER, *Bibliografía de Cataluña. Notas para su realización* (2 vols.), Madrid, 1980.

53. *Diccionari biogràfic*, Albertí, Barcelona, 1966-1970.

54. <http://www.enciclopedia.cat>, *Gran Enciclopèdia Catalana*.

55. Jesús MESTRE I CAMPI, dir., *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, 1998 (5a edició).

56. Antonio PALAU DULCET, *Manual del librero hispano-americano. Bibliografía general española e hispano-americana desde la imprenta hasta nuestros tiempos con el valor comercial de los impresos descritos* (20 vols.), Barcelona, 1948-1977.

titzats l'any 1835.⁵⁷ La Biblioteca del Seminari Episcopal de Barcelona, fundada l'any 1772 pel bisbe Climent, també presenta un important fons bibliogràfic. Aquesta biblioteca va néixer de la fusió dels pocs llibres que tenia el Seminari amb la important biblioteca del Col·legi de Betlem regentat pels jesuïtes fins a la seva expulsió l'any 1767. També va rebre la biblioteca particular de Fèlix Amat, que va ser el seu director durant els anys 1775 al 1785 i va realitzar l'inventari de la biblioteca, que en aquells moments tenia uns 10.000 volums.⁵⁸ Una altra biblioteca imprescindible en la present recerca és la de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona ja que recull totes les obres impreses a Barcelona⁵⁹ així com la documentació personal de l'advocat i catedràtic Ignasi Dou i Bassols (1777) i del jurista Josep Finestres i Monsalvo (1688-1777). La Biblioteca de Catalunya⁶⁰ acull també una important base documental que s'ha format a partir de diverses donacions i compres de diverses biblioteques i d'arxius particulars. La majoria de les obres, base del present estudi, formen part de la col·lecció anomenada Fullets Bonsoms que recull, entre altres, textos informatius i literaris catalans compresos entre els segles XVI i XIX. En aquestes biblioteques hi podem localitzar la majoria de les obres que constitueixen la base de la present recerca. La biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres és on es poden consultar les obres que han restat manuscrites dels seus acadèmics. Altres biblioteques també guar-

57. DD.AA, *La Biblioteca de la Universitat de Barcelona*, Barcelona, 1994. Vegeu el capítol "Els llibres del fons de Reserva", pp. 108-186. Gran part dels fons de les antigues biblioteques conventuals nodreixen el fons de reserva de la biblioteca de la Universitat de Barcelona. Entre altres, es poden citar les del convent de Santa Caterina de l'orde dels dominicans, la del convent de Sant Josep dels carmelites descalços, la biblioteca del convent de Sant Francesc (Biblioteca Mariana), convent de Sant Agustí de l'orde dels agustins, el convent del Carme dels carmelites calçats... També hi inclou part del fons de la biblioteca de la Universitat de Cervera, considerat poc important. Una altra part es conserva a la Biblioteca Borja de Sant Cugat.

58. Xavier ALARCÓN I CAMPDEPADRÓS, *Breu història de la Biblioteca Episcopal Pública del Seminari de Barcelona*, Barcelona, 2008. Àngel FÁBREGA GRAU, "Inventari de manuscrits de la Biblioteca Episcopal de Barcelona" extracte a "Miscelánea de estudios dedicados a Barcelona archidiócesis", a *Analecta Sacra Tarraconensia* n° 37, Barcelona, 1965, p. 2.

59. *Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona. Guia*, Barcelona, 1995. El fons documental pel que respecta al segle XVIII consta de 660 llibres i 1269 opuscles. També conté obres editades per diferents entitats barcelonines com, pel nostres cas, les memòries de la Acadèmia dels Desconfiats i de la Reial Acadèmia de Bones Lletres.

60. Informació institucional de la biblioteca.

den tant obra impresa com manuscrita d'alguns dels autors base de la present recerca. Pel seu fons, és interessant tenir en compte la biblioteca del Monestir de Montserrat (benedictins), la Biblioteca Borja (jesuïtes), l'Episcopal de Vic i Girona, l'Arxiu de la Corona d'Aragó, la Biblioteca Nacional⁶¹ i la biblioteca de la Real Academia de la Historia de Madrid.

La metodologia per buscar la informació documental i bibliogràfica està evolucionant constantment degut a l'aplicació de la informàtica. La majoria dels catàlegs d'obra escrita del segle XX ja està digitalitzat i es pot realitzar la consulta des de qualsevol lloc. En canvi, el procés d'informatització dels catàlegs d'obra antiga encara no està acabat, especialment pel que fa als fons manuscrits. Per aquest motiu no es pot obviar la consulta manual dels catàlegs.⁶² Però la informàtica té diversos problemes. Per un costat, es pot caure en l'error de pensar que allò que no està penjat en la xarxa no existeix; per l'altre, l'allau d'informació que arriba a les nostres mans ens pot desdibuixar els objectius fixats i fer-nos perdre en les nostres recerques. Per aquest motiu, iniciatives per agrupar tots els catàlegs i poder-los consultar conjuntament són benvingudes. Un exemple d'aquest fet el trobem aquí, a Catalunya, on les grans biblioteques, tant de titularitat pública com privada, formen part d'un projecte comú gestionat per la Biblioteca de Catalunya: el *Catàleg Col·lectiu del Patrimoni Bibliogràfic de Catalunya*⁶³ (CCPBC). A partir del present any 2008, aquest ha estat incorporat al Catàleg Col·lectiu de les Universitats Catalanes (CCUC) des d'on es consulta. En la presentació de la pàgina web s'informa que aquest conté tot tipus d'impresos des dels inicis de la impremta fins a 1900, independentment de la llengua i del país de publicació de les obres; també conté manuscrits i altres documents que són considerats d'interès patrimonial. També indica si alguna d'aquestes obres està digitalitzada i la seva consulta està enllaçada amb el catàleg.⁶⁴

61. <http://www.bne.es/esp/catalogos/buscon.htm>: A partir del *Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico* es pot localitzar gran part de la col·lecció d'impresos de la Biblioteca Nacional del segle XV al siglo XIX, a més dels fons d'unes 700 biblioteques espanyoles.

62. En totes les biblioteques es poden consultar memòries o diferents tipus de catàlegs on tenen inventariats els manuscrits.

63. [Hhttp://www.bnc.es/catalegs/ccpbc.php](http://www.bnc.es/catalegs/ccpbc.php)

64. En aquests moments llibres d'història digitalitzats d'autors del segle XVIII són molt escasos. Al catàleg de la Biblioteca de Catalunya trobem alguns exemples: CAPMANY, *Memorias*; Joan Francesc MASDÉU I DE MONTERO, *Monarquía Española*, Ms. (escrit l'any 1815).

Un altre projecte, aquest d'àmbit internacional, de gran utilitat, és el buscador Google books.⁶⁵ Aquest és un buscador que ens permet consultar dades bàsiques sobre els llibres impresos que existeixen en diverses biblioteques⁶⁶ anglosaxones i dues de l'Estat espanyol: la biblioteca de la Universitat Complutense de Madrid i la Biblioteca de Catalunya. Aquesta última coordina altres quatre biblioteques catalanes, la de l'Abadia de Montserrat, l'Episcopal del Seminari de Barcelona, la del Centre Excursionista de Catalunya i la de l'Ateneu Barcelonès. La novetat que presenta aquest buscador és oferir en accés lliure un cert nombre de llibres digitalitzats. El seu objectiu és digitalitzar tots els llibres de les biblioteques adherides que tinguin els drets d'autor caducats.⁶⁷ Dia a dia aquest fons augmenta.

65. <http://www.books.google.com>

66. No les anomeno ja que pot canviar dia a dia. És un projecte viu i les adhesions a ell es van ampliant.

67. Al mes de novembre de 2008, d' autors que s'han inclòs al cens, s'han trobat digitalitzats els següents llibres: Félix AMAT DE PALOU, *Ecclesiae Iesu-Christi summarium historicum*, Antonio CAPMANY DE MONTPALAU, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, Barcelona, 1792; *Antiguos tratados de paces y alianzas entre algunos reyes de Aragon y diferentes principes infieles de Asia y Africa, desde el siglo 13 hasta el 15, copiados de los originales registros*, Madrid, 1786 (dues edicions diferents); *Practica y estilo de celebrar cortes en el Reino de Aragon, Principado de Cataluña y Reino de Valencia: Y una noticia de las de Castilla y Navarra*; Antonio CODORNIU, *Vida del Ilustrissimo y Venerable Señor D. Raimundo de Marymon y de Corbera, Obispo de Vique, & C., dedicada a su ilustre casa*, Barcelona, 1763; Francisco-Javier DORCA, *Verdadera idea de la Sociedad Civil, gobierno y soberania temporal, conforme a la razon, y a las divinas escrituras: Sujecion debida de los súbditos al soberano: y cargo principal de los soberanos en el gobierno*, 1803; Antonio MONGITORE, (Francisco-Javier ELIAS), *Vida del ilustrissimo, y reverendissimo señor D. FR. Joseph Gasch, ex-general de la orden de los minimos, prelado asistente al Sacro Solio, y arzobispo de Palermo...* Francesc GUSTA, *Mémoires de Sébastien-Joseph de Carvalho et Mélo, comte d'Oeyras, marquis de Pombal*, 1784; Francesc GUSTA, *Vita di Costantino il grande: con un'esame critico sopra alcuni punti principali, e vera idea della chiesa in quell' epoca*, 1806; Francesc-Xavier LLAMPILLAS, *Ensayo histórico-apologético de la literatura española, contra las opiniones preocupadas de algunos escritores modernos italianos* (Respuesta a los cargos recopilados por el señor abate Tiraboschi en su carta al señor abate N.N.) tr. del ital. por J. Amar y Borbón, 1789; Juan MASDEU, Juan Francisco: *Historia crítica de España, y de la Cultura Española*, Madrid, 1807; *Origine catalana del regnante pontefice Pio Settimo nato Chiaramonti: operetta: storiografo della Spagna*, 1804; Antonio MUÑOZ, *Memorias de Juan Brik, hijo natural de Oliverio Cromwell, en ellas se da noticia de la tragica muerte del Rey Carlos I...* Barcelona,

Un altre recurs molt vàlid és el fons bibliogràfic de la *Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes*,⁶⁸ l'objectiu del qual és oferir, en accés lliure a Internet, material bibliogràfic sobre Espanya i Hispanoamèrica. Per al present estudi ha estat d'utilitat per consultar dues de les fonts d'informació bàsiques d'aquesta recerca: l'obra de Torres Amat, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes...* i la de Francisco Aguilar Piñal la *Bibliografía de autores españoles del siglo XVIII*.

Per últim cal citar la col·lecció *Clásicos Tavera* que és un projecte promogut per la Fundació Mapfre Tavera, l'objectiu del qual es oferir digitalitzat en CD-R tota una sèrie de texts clàssics relacionats amb la història d'Espanya i d'Iberoamèrica. Els llibres⁶⁹ que ens posa a l'abast són obres que no han estat reeditades i la consulta de les quals és difícil. En aquest cas, l'accés no és obert però es pot trobar a la majoria de les biblioteques.

Per acabar, només desitjar que l'itinerari de recerca que he exposat pugui ser d'utilitat a altres persones interessades en el tema.

1780; Josep de VEGA DE SENTMENAT, *Memorias y noticias para la historia de San Félix Martir gerundense: Llamado el africano*, Barcelona, 1798.

68. <http://cervantesvirtual.com>

69. A *Clásicos Tavera* es poden consultar diverses obres d'autors inclosos al nostre cens o que han servit per estudiar-los: Narcís FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña y epílogo breve de los progressos y famosos hechos de la nacion Cataluña...* Sèrie IV. vol. I. Al volum II, TORRES I AMAT, *Memórias*; També COROMINAS, *Suplemento*; Domènec AGUIRRE, *Tratado histórico-legal del Real Palacio Antigo y su cuarto nuevo de. la Excelentissima Ciudad de Barcelona, y de los oficios de sus alcaydes o conserges: en que amás de sus derechos y prerrogativas, se trata de la de Barcelona, y sus principes...*, que para la utilidad de sus sucessores en eloficio de Alcayde del Real Palacio de Barcelona, Sèrie X, vol. 1. Ramón de PONSICH Y CAMPS, Madrid, 1770, Sèrie X, vol. 1